

Тема. Тарас Шевченко «Гайдамаки». Народ – головний герой поеми. Тема лідера та лідерства в творі, її актуальність

Мета: продовжити опрацьовувати ідейний зміст поеми

Т. Шевченка «Гайдамаки», дослідити, як у творі зображено повсталий народ, яким показаний лідер; актуалізувати знання щодо розуміння сутності проблеми лідера та лідерства; виховувати бажання самопізнання та самовдосконалення, почуття поваги до історичного минулого, небайдужості за майбутнє своєї держави; розвивати світогляд школярів, логічне та творче мислення, вміння сприймати й аналізувати навчальний матеріал, надавати відповідний коментар і пояснення, робити висновки.

Тема СР:

сприяти розвитку особистості, її соціальної активності;

спрямовувати учнів на засвоєння певних соціальних взірців і цінностей; формувати поняття щодо проблеми лідерства, позитивне ставлення до знання як цінності, формувати кругозір;

розвинути установки щодо визначення цінностей лідера, до вдосконалення власних рис характеру, до уміння брати на себе відповідальність; вчити учнів приймати рішення, проявляти свою реакцію на події й факти навколишнього світу; допомогти в усвідомленні вибору життєвих цілей, у визначенні стратегії самореалізації та самовдосконалення свого «я».

Тип уроку: урок - психологічне дослідження

Обладнання: портрет Т. Шевченка, виставка книжок «Історія України в художній літературі», карта України XVIII ст., аудіозапис, ілюстрації до змісту «Гайдамаків», дидактичний матеріал (опорний конспект, тестові завдання, картки)

Епіграфи: Лідерство починається тоді, коли починається **ми**.

Ф.Карделла

Людину можна знищити, але її неможливо перемогти.

Е.Хемінгуей

На дошці запитання, відповідь на яке учні формують в ході уроку:

Чи зміг би я бути лідером?

Хід уроку

I. Організаційний момент

1. Забезпечення емоційної готовності

Психологічна настанова

- Доброго дня усім! Діти, у нас сьогодні урок незвичайний . Давайте подаруємо один одному посмішку, адже тепла, щира посмішка піднімає настрій, зігріває серце, навіть може когось ошчасливити. Я ж подарую сонечко, на якому будете записувати всі отримані в ході уроку бали. Заповнюйте **картку самооцінки**, яка є в кожного на столі. А щоб вам було приємно працювати постійно пам'ятайте:

Я – учень,

Я – особистість творча.

Я читаю, думаю, запам'ятовую.

Я хочу пізнати щось нове.

І в будь-якій ситуації залишатися Людиною.

II. Актуалізація опорних знань

1. Міні-опитування

- Чому Т. Шевченко цікавився історичним минулим рідного краю?

- Наведіть приклади відомих вам художніх творів митця на історичну тематику.

- Який фільм у 1929 р. створив відомий кінорежисер І. Кавалерідзе, де звучали мотиви Шевченкової поеми «Гайдамаки» («Злива» («Офорти до історії гайдамаччини»)).

- Відгомін поеми «Гайдамаки» в образотворчому мистецтві (демонструються картини) та кіномистецтві (І.Іжакевич. «Уманська різня», «Гайдамаки»; В.Касян. «Інтродукція», «Гонта в Умані», «Коліївщина» та ін.).

-У яких відомих вам творах української літератури піднімається проблема лідера та лідерства?

-Які риси характеру визначаємо у лідерів?

2. Відтворення випереджувального завдання: твір-мініатюра

«Яким, на мою думку, має бути лідер?» (Завдання для учнів класу:

вибрати ключове слово із кожного прослуханого тексту)

3. «Гронування»: ключове слово «лідер» (учні називають, опираючись на домашнє завдання)

III. Оголошення теми, мети уроку

1. Мотивація навчальної діяльності

2. Учні визначають цілі уроку (особистісно орієнтоване навчання):

- Які цілі ставите перед собою на сьогоднішньому уроці? Що хотіли б побачити, зрозуміти?

Впевнена, сьогодні на уроці ми досягнемо успіху!

IV. Основний зміст уроку

1. Пояснити зміст епіграфів:

Лідерство починається тоді, коли починається **ми**.

Ф.Карделла

Людину можна знищити, але її неможливо перемогти.

Е.Хемінгуей

2. Група «Лінгвісти». Паспорт слів «лідер», «лідерство»

Лідер – людина, яка завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на членів соціальної групи. Така людина може здійснювати організацію, мобілізацію, цементування колективу або роз'єднання, дезорганізацію його.

Лідерство – провідний вплив члена групи – лідера – на групу в цілому. Лідерство вивчається у соціальній психології, де виділяються дві основні лідерські ролі, пов'язані з різними аспектами функціонування: діловий лідер, емоційний лідер.

Стилі лідерства: авторитарний (лідер діє владно, жорстко); демократичний (свобода дій, рішень, ініціативи); ліберальний (усувається від активного управління, необмежена свобода дій)

3. Робота учнів з динамічними таблицями, які заповнюють протягом уроку

Динамічна таблиця

Т.Г.Шевченко «Гайдамаки»

Причини			Тема та	Народ-	Риси	Цитатна
---------	--	--	---------	--------	------	---------

повстання	Причини поразки	Історичне значення повстання	ідея поеми	головний герой	характеру лідерів повстання	характеристика
-----------	-----------------	------------------------------	------------	----------------	-----------------------------	----------------

4. Група «Історики» інформує про події на Україні у другій половині XVIII ст. із застосуванням карти (міжпредметні зв'язки)

Історик № 1. Україна під владою Польщі

Неосяжні земельні простори України разом із селянами були власністю польських панів. Селян шляхтичі не вважали за людей. Кріпак для пана був тільки «бидлом», худобою. Він мусив шість днів на тиждень працювати на панів та, крім того, платити так звані натуральні грошові збори, відробляти «зажинки», «обжинки», «закоски», ремонтувати шляхи і т. ін. Крім економічного і політичного гніту український народ терпів ще й тяжкий національний та релігійний гніт. У 1720 р. уніатський церковний собор у Замості проголосив католицьку церкву єдиною законною церквою в Польщі. Той, хто не хотів прийняти католицизм, зазнав жорстоких переслідувань і диких розправ. Прикладом цього було покарання селянина Данила Кушніра, що був титарем у Млієві на Смілянщині. Йому обмотали клоччям руки, облили смолою і підпалили. Потім відрубали голову і прибили до стовпа. Все це робилося в присутності великої кількості народу, зігнаного з різних сіл, щоб залякати народні маси й зробити їх податливішими при нав'язуванні їм католицизму.

Історик № 2. Посилення соціального і національного гніту — протест трудящих мас

Протягом XVIII ст. майже безперервно тривали повстання українського народу проти польсько-шляхетського гніту. Основною силою в цих повстаннях було українське селянство, але активну участь у боротьбі брали й інші верстви населення — козаки та міщани. Повстанців називали гайдамаками. Вони нападали на шляхетські маєтки, руйнували їх, убивали панів, відплачуючи за численні заподіяні народів кривди. У травні 1768 р. повстання спалахнуло на Черкащині і швидко поширилося на Смілянщину, Корсунь, Канів, Чигирин.

Керував повстанням енергійний, здібний і відважний Максим Залізняка, син селянина з села Ведмедівки на Чигиринщині. У кінці травня 1768 року зағони М. Залізняка вирушили на Умань — місто, яке вважалося тоді неприступною фортецею на Правобережжі. Переляканий Потоцький послав назустріч гайдамакам значну частину свого війська — зағони надвірних козаків. Але сотник Іван Гонта, який очолював зағони Потоцького, перейшов з козаками на сторону повстанців. Це значно полегшило боротьбу, і 9–10 червня військо Залізняка і Гонти взяло Умань і розправилося з ненависною шляхтою. Повстання швидко охопило Київщину, Поділля, Волинь, перекинулося на західноукраїнські землі, докотилось до Львова і досягло Закарпаття.

Історик № 3. Небезпека гайдамаччини для інших держав. Покарання ватажків

Розміри повстання на Україні були такі великі, що примусили занепокоїтись не тільки польсько-шляхетський уряд, але й правлячі кола Туреччини, Угорщини і Пруссії. На кордонах цих держав про всяк випадок скупчувалися великі військові сили. Царський уряд також не лишився байдужим. Побоюючись, щоб повстання не перекинулось на Лівобережну та на Південну Україну, він готував гайдамакам удар у спину. Крім того, Катерина II прагнула схилити на свій бік польську шляхту і дала царським військам наказ допомогти в придушенні повстання. Царські офіцери скористалися довір'ям повстанців до російського війська і по-зрадницькому захопили ватажків повстання. Залізняка як російського підданого покарали батогамми, таврували і заслали до Сибіру, а Гонту передали в руки польській шляхті для розправи. За вироком суду йому повинні були зідрати тринадцять пас шкіри зі спини, поступово відрубати руки, вуха, ніс, язик, виколоти очі тощо. Кара мала тривати 14 днів. На третій день Гонті відрубали голову і дальшу кару чинили на трупі. Так само жорстоко розправлялася шляхта і з іншими повстанцями. Цю героїчну боротьбу українського народу проти польської шляхти увічнив Т. Шевченко у своїй поемі «Гайдамаки».

Свій твір Т. Шевченко назвав бунтарським іменем гайдамаків — учасників народного антишляхетського спалаху (Коліївщини), що вибухнув у 1768 р. на Правобережній Україні.

Термін «гайдамащина» (від тур. гайде — гнати, переслідувати) уперше зустрічається в документах 1717 р.

5. Евристична бесіда . Повсталий народ як герой поеми

- Які персонажі поеми вам запам'яталися?
- Кого з них ви вважаєте головними, кого другорядними, а кого — епізодичними?
- Навіщо Т. Шевченко саме так, на ваш погляд, згрупував своїх героїв?
- Чи однаково всі вони ставляться до інтересів різних верств українського народу?
- Хто був головною силою в лавах повстанців?
- У чому полягали соціальні суперечності між «громадою в сіряках» і козацькою старшиною?
- Знайдіть в поемі докази всенародності Коліївщини.
- Спираючись на текст твору, виділіть провідні риси повсталих.
- Чому «громаду в сіряках» Т. Шевченко називає орлами?
- Яке ваше ставлення до гайдамаків?

6. Робота в малих групах. Скласти інформаційне гроно щодо характеристики колективного героя твору

- відданість народній справі;
- сила й хоробрість;
- віра в світле майбутнє;
- люта ненависть до поневолювачів і людяність;
- мужність, гумор.

7. Слово вчителя

Т. Шевченко усвідомлює, що людина підкоряється об'єктивним законам, які існують незалежно від її волі, усвідомлює силу зовнішніх обставин. Це усвідомлення не могло не виявитись у системі художніх образів поеми. Він розуміє, що хід подій залежить не від волі окремих осіб, а від взаємодії різних, що стикаються між собою, суспільних сил. Цим пояснюється тим, що поведінка персонажів поеми «Гайдамаки» зумовлюється суспільно-історичними обставинами.

8. Дослідження-висновок учнів про причини поразки

- Локальність повстанського руху.
- Розрізненість дій повстанців.
- Протиріччя щодо мети.
- Стихійність.
- Відсутність чітко виражених політичних та соціальних орієнтирів у поглядах ватажків повстання.
- Ілюзії повстанців та їх лідерів.

У чому полягає історичне значення повстання? (Сприяло формуванню національної самосвідомості, слугувало прикладом нетерпимості, боротьби проти гноблення, подальшого розгортання національно-визвольного руху з метою відновлення козацької вольності).

9. Робота в парах (завдання за вибором):

- **Складання сенканів**

Наприклад: Гайдамаки.

Сміливі, непідкупні.

Боряться, страждають, захищають.

Справжні захисники рідної землі–

Патріоти.

- **Визначити художні засоби та розмір віршованого уривка, користуючись опорними схемами(теорія літератури):**

«Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!

Багато ти, батьку, у море носив

Козацької крові; ще понесеш, друже!

Червонив ти синє, та не напоїв;

А сю ніч уп'єшся. Пекельнеє свято

По всій Україні сю ніч зареве;

Потече багато, багато, багато

Шляхетської крові.

Фізкультхвилинка

10. Характеристика образу Яреми– узагальненого образу українського народу

- Яким є образ Яреми Галайди — реальним чи вигаданим? (Ярема — майже повністю художній домисел Т. Шевченка. У «Передмові» письменник зазначив, що «Галайда наполовину видуманий». Отже, в цього персонажа був прототип. Ним міг бути Семен Неживий родом із села Мельниківки, який наймитував у гончара. У дитинстві Тарас Григорович міг чути про Неживого, бо цей народний герой піднімав людей на повстання в Кирилівці та навколишніх селах. Народні перекази про нього допомогли поетові створити правдивий образ рядового учасника Коліївщини. Автор не ідеалізує свого героя, але зображує його з щирою симпатією, сердечним теплом, що надало цьому образу ясного ліризму.)

1. Прослідкуємо динаміку розвитку образу Яреми. Думаємо над висновком

Чи може в майбутньому він стати лідером, який зуміє повести за собою маси?

- Ярема — попихач у шинкаря. (Закомплексований, принижений, з дитинства затурканий і зацькований наймит справді волею злої долі приречений бути безмовним попихачем у Лейби, відчувати муки ревнощів до титарівни Оксани, яка, за мораллю села, не вважалася парою «безрідному байстрюкові, сироті убогому», «багатому на лати та на дрібні сльози».)
- Що змушує героя по-іншому подивитися на власне жалюгідне становище? (Не знав сіромаха, що вирости крила...) (Проте висока гідність, яка в юності таки заявила про себе, змусила Галайду круто змінити своє становище і вступити до табору повсталих.)

Т. Шевченко подає образ героя в розвитку. Цілком зрозуміло, що першим кроком до мети стає ймовірність збагачення на воєнних трофеях (Завтра вночі у Чигирині / Свячений достану. / Дасть він мені срібло-золото, / Дасть він мені славу).

Тільки згодом Галайда усвідомлює, що є вища мета і більше щастя, ніж матеріальний достаток. У характеротворенні Яреми Галайди велику роль відіграє художня деталь. Так, уже з похвалянь майбутнього гайдамаки одягнути кохану, «як паву», «як гетьманшу», проглядається наївність парубка, його простакуватість. Хоч життя добряче пом'яло й покрутило хлопця, він ще надто

молодий, щоб дивитися на світ по-філософськи, відчувати кривди упослідженої окупантами нації.)

- Чи можна вважати Ярему месником? (Тільки власне горе і образа роблять героя месником. Він — це сильний характер. Мине зовсім небагато часу і від його вродженого, притаманного всім українцям сентименталізму не залишиться й сліду. Галайда вже готовий мстити й карати. І всі його криваві вчинки повстанця спричинені невимовними муками зболілого серця: безнадійністю (На край світу, та не найду, / Не найду Оксани!»), думкою про самогубство (Занапастить хіба душу?), співчуттям до дівчини — жертви (Може, гине, / Може, тяжко кине долю... / В пана у кайданах у склепу копає), ненавистю до ймовірної зрадниці (У жупані сама пані, / А лях... Боже, Боже!).

Такі перепади настрою героя природні, вони цілком виправдовують учинки Яреми-страдника і Яреми-месника: Мов скажений, мертвих ріже, / Мертвих віша, палить. Галайда не бере участі в оргії п'яних гайдамаків, які бенкетують у Лисянці.)

2. Ярема Галайда. Робота з текстом

А) Учні називають риси характеру (Працьовитість, цілеспрямованість, доброта, чуйність, щирість, мужність, винахідливість, здатність пожертвувати власним життям заради іншого, авторитет серед повстанців...)

Б) Готують цитатну характеристику героя

Ярема гнувся, бо не знав, / Не знав, сіромаха, що вирости крила, / Що неба достане, коли полетить, / Не знав, нагинався...

- Тяжко жить на світі, а хочеться жить: / Хочеться дивитись, як сонечко сяє, / Хочеться послухать, як море заграє, / Як пташка щебече, байрак гомонить / Або чорнобрива в гаю заспіває...

Жорстокість героя до ворога:

- А Галайда, знай, гукає: / Кари ляхам, кари! / Мов скажений, мертвих ріже, / Мертвих віша, палить.

Ярема-месник :

- А Ярема — страшно глянуть — / По три, по чотири / Так і кладе.

Жага до помсти:

- Чом я не сторукий? / Дайте ножа, дайте силу, / Муки ляхам, муки! / Муки страшної, щоб пекло / Тряслося та мліло!

3. «Мікрофон»: Яким ви уявляєте подальше життя Яреми? Чи міг би він бути лідером нового повстання?

11. Залізняк — реальна постать лідера в історії Коліївщини

1. Група «Журналісти». Уявне інтерв'ю з Максимом Залізняком

2. Характеристика образу за планом:

А) Козацький ватажок очима запорожців та гайдамаків (розділ «Свято в Чигирині»).

Б) Максим у пісні бандуриста.

В) Залізняк під час битви.

Г) Відданість справі, звільнення свого народу.

Д) Мужність, широчінь натури, авторитет серед повстанців.

3. Група «Історики». Про що свідчать історичні джерела про М. Залізняка? (Максим Залізняк був родом з містечка Медведівки на Чигиринщині. Ще підлітком він опинився на Запорозжжі, де пробув 14 років. Коли Залізнякові було близько тридцяти літ, він раптово змінив хід власного життя і став послухником спочатку Жаботинського, а потім Мотронинського монастирів. Причини занедбання чернечого чину й переходу в табір повсталих теж досі не з'ясовані. З повсталих Залізняк намагався створити військо за зразком козацького. Він зробив перепис коліїв, поділив їх на десятки, сотні й полки. У взятій Умані було скликано раду, як у колишніх козаків. На раді в Умані Залізняка проголошено гетьманом України, а Гонту — уманським полковником)

- Чим споріднені Ярема і Залізняк? (Як і Ярема, Залізняк був сиротою, рано почав наймитувати, про що зазначено в поемі: «нема в нього ні оселі, ні саду, ні ставу»)

- Як ставляться запорожці до свого ватажка? (Залізняк — усіма визнаний отаман повсталих мас, їхній улюбленець: «У нас один старший — батько Максим». Високу оцінку Залізнякові як людині і як ватажку дає у своїх піснях Волох. Він завжди серед людей, завжди разом з ними «і воює, і чарує». Тримається просто, завжди веселий, до всіх привітний, кожному доступний. З щирою приязню

ставиться до повстанців, називає їх синами, своїми дітьми. По-батьківському полюбив і Ярему, свого «хрещеника». По-чоловічому стримано, але щиро співчуває його нещастю, підтримує й підбадьорює хлопця.)

- Що уособлює народний герой Коліївщини? (Залізняк — втілення народного гніву проти панів, непримиренності, нещадності до ворогів).

12. Група «Психологи».

Чи можна вважати Залізняка справжнім лідером?

(Він талановитий організатор мас, визнаний ватаг, сміливий у бою. Як народний герой, патріот оспівується Залізняк і в фольклорі. Відома народна пісня про нього закінчується такими словами: Отак козак Залізняк за родину бився / І за тее вічної слави у внуках заручився).

Чи можна вважати Гонту лідером? Створення психологічного портрета героя

Іван Гонта приєднався до гайдамаків і став захисником рідного краю проти поневолювачів, яким служив досі. Він діяв за переконаннями, зі свідомістю свого обов'язку стати в боротьбі, що охопила Україну, на боці рідного народу, на оборону його прав, віри та державної самостійності. Загальній справі Гонта приніс і свою кар'єру, і своє привілейоване становище, і родинне щастя. Яку силу волі треба мати, добре серце, яку любов до вітчизни, щоб знехтувати життєвими благами і приєднатися до хлопів-бунтівників, кинутися у вир кривавих подій! Проти гнобителів ця стихійна маса виступає монолітно згуртованою, могутньою, нещадною, безкомпромісною. Всі дії гайдамаків спрямовані на досягнення єдиної мети — звільнити Україну від чужоземного поневолення, встановити справедливий державний лад, стати вільним господарем своєї власної землі, своєї долі. Їхнім ідеалом державного устрою була Гетьманщина, незалежна республіка, оскільки іншого ладу народні маси (та й сам поет) не знали. Боротьбу проти поневолювачів гайдамаки називали «святим ділом».

12. Група «Творча лабораторія» захищає свій проект « Як стати лідером»

1. Вивчайте людей. Вони цікаві й невичерпні. Давайте людям зрозуміти, що вони вас цікавлять.

2. Вчіться висловлювати свої думки. Дивіться людям прямо в очі.

3. Зміцнюйте у ваших послідовників почуття власної гідності. Добре виконана кимось робота заслуговує на похвалу та визнання.
4. Сміливо беріть на себе відповідальність. Будьте рішучими. Лідер повинен уміти відповідати за свої дії та вчинки.
5. Намагайтесь передбачити наслідки своїх дій, думайте, визнавайте свої помилки, це свідчитиме не про вашу слабкість, а про силу і владу.
6. Учіться розподіляти час.

13. Психологічний практикум «Феномен джмеля»

За всіма законами аеродинаміки джміль не може літати з таким співвідношенням розміру, ваги, форми тіла, розмаху крил, які в нього є. Але він літає! По-перше, тому, що не знає законів аеродинаміки і живе без обмежень, які ці закони встановлюють. По-друге, мабуть, він має психологію переможця, яка й гарантує успіх.

Завдання.

А) Наведіть хоча б один приклад дії «джмеля» в управлінській системі нашої держави.

Б) Проаналізуйте, що могло б бути підйомною силою для злету лідерів учнівського самоврядування всупереч обставинам.

Відповідь на запитання, що було поставлене на початку уроку:

Чи зміг би я бути лідером?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Технологія незакінчених речень

- На уроці для мене цікавим було ...
- Найбільше мені сподобалося...
- Я іду з уроку із ...

2. Самоаналіз учнів (Чи задоволені результатом своєї роботи?)

3. Оцінювання відповідей учнів учителем

V. Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання

1. Вивчити напам'ять запропонований уривок із поеми «Гайдамаки».

2. Прочитати поему «Великий льох».

3. Група «Історики» підготувати матеріал про Україну в часи гетьманування Богдана Хмельницького.

4. Група «Художники» - ілюстрації до твору.